Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 115 1994

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark
Stockholm: Kjell Espmark, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin
Umeå: Sverker R. Ek
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företrädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfekt), dels i form av utskrift på papper.

ISBN 91-87666-09-X
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Reklam & Katalogtryck, Uppsala 1995

och det är dumt att inte lyssna till den originella fågelns sång och ta näbbens läte för vad det är.

Björn Sundberg

Vivi Edström: *Astrid Lindgren. Vildtoring och lägereld.* (Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 43.) Stockholm: Rabén & Sjögren 992.

Ingen svensk författare har haft en sådan internationell framgång som Astrid Lindgren. Hennes böcker är översatta till minst 60 olika språk, däribland för oss så exotiska tungomål som persiska och zulu. De säljs i jätteupplagor, finns nästan alltid tillgängliga i bokhandeln och toppar ständigt bibliotekens lånestatistik. Astrid Lindgren tycks vara lika populär bland vuxna som bland barn – och lika omtyckt av de litterära finsmakrna som av folk i allmänhet. Fast medlem av Svenska akademien har hon inte blivit. Där går gränsen för en författare som »bara» skrivit barnlitteratur.

Man måste fråga sig vad Astrid Lindgrens enastående popularitet beror på. Ligger hemligheten kanske i hennes viga och levande språk, som på ett oefterhärmligt sätt kan växla mellan drastisk humor, kärv realism och den skiraste lyrik? Nej, svarar Vivi Edström i sin bok *Astrid Lindgren. Vildtoring och lägereld*, så kan det knappast förhålla sig. I så fall skulle Lindgren inte med en sådan lätthet kunna överskrida både språkliga och kulturell gränser – och översättningar som ibland är på gränsen till förvanskningar (som den beryktade franska versionen av *Pippi Långstrump*). Hemligheten ligger, menar Edström, »snarare i hennes livsvision och skrivsätt i mera vid mening». Boken kan ses som ett försök att närmare bestämma hur denna livsvision och deta skrivsätt egentligen sett ut. »Voffor gör ho på detta viset?» frågar sig Vivi Edström med Astrid Lindgrens egen formel.

Det har skrivits en hel del om Astrid Lindgren genom åren – hennes första bok kom ju redan 1944. Också flera utländska forskare har varit i farten. Inte minst den tyska forskningen har varit livaktig. Det mesta som har skrivits är emellertid uppsatser, oftast om enskilda verk. En enda doktorsavhandling har hittills sett dagens ljus, Ulla Lundqvists *Århundradets barn: fenomenet Pippi Långstrump och dess förutsättningar* (1979). Dessutom finns det en finsk pro gradu-avhandling om dödsmotivet hos Astrid Lindgren och en norsk hovedopgave om *Mio, min Mio* – båda otryckta. Men en sammanhängande bild av Lindgrens hela författarskap har ingen tidigare vågat sig på. Här är Vivi Edströms bok ett pionjärarbete.

Edström har naturligtvis inte kunnat behandla alla de ca 35 verken (bilderböcker och filmmanus oräknade) lika utförligt. Hennes bok är indelad i fyra huvudavsnitt. I det första tar hon ganska kortfattat upp de berättelser »där handlingen inte överskrider verklighetens gränser» – flickböckern och barndeckarna. Också avsnitt nummer två (som inte får någon närmare motivering) håller sig till de verklighetsförankrade böckerna: denna gång böckerna om Bullerbyn, Lotta på Bråkmakargatan, Madicken och Saltkråkan. I det tredje avsnittet (som är lika långt som de två första tillsammans) handlar det om humor och fars. Här behandlas Pippi Långstrump, Karlsson på taket och Emil i Lönneberga. Den fjärde och sista avdelningen heter »Verklighet och vision». Den omfattar en dryg tredjedel av texten och är bokens längsta. Här analyseras tre arbeten som alla mer eller mindre knyter an till saga, myt och fantastisk berättelse: *Mio, min Mio*, *Bröderna Lejonhjärta* och *Ronja Rövardotter*. Hälften av utrymmet (nästan 60 sidor) ägnas åt *Mio, min Mio*, dem bok av Astrid Lindgren som Vivi Edström sätter allra högst.

Edström vänder sig inte enbart till forskarna. Boken är full av kunskap och skarpsinniga iakttagelser men samtidigt populärt hållen: lättillgänglig, medryckande och personlig. Författaren hänvisar inte bara till vetenskapliga framställningar utan också till sina egna barnbarn. Stilen är föga akademisk. Snarare känns det ibland som om Astrid Lindgrens eget sätt att uttrycka sig färgat framställningen. Här kan saker hända »lätt som en plätt» om det inte rent av är fråga om »en lätt match». Teoretiska problem berörs med mycket lätt hand. Termer som »intertextualitet», »kronotop», »dekonstruktion», »palimpsest, »språkspel» eller »urscen» seglar förbi utan att förklaras.

Författaren hänvisar generöst till tidigare forskare. Även otryckt material redovisas – t.o.m. flera akademiska C-uppsatser. Tyvärr är litteraturförteckningen otillfredsställande. Flera av de titlar som Edstöm hänvisar till i sina noter saknas helt och i andra fall döljs de bakom namn på samlingsverk och antologier. Förvånande nog har Edström heller inte tagit upp alla sina egna tidigare uppsatser om Astrid Lindgren.

Många gånger saknar man också belägg och hänvisningar. Mest besvärande blir detta när det gäller för framställningen viktiga intertexter i saga och myt. »Hjältesagan» är t.ex. en viktig referenspunkt i flera analyser (framförallt i avsnittet om *Mio, min Mio*) – men varirån beskrivningen av denna är hämtad får vi inte veta. På ett liknande sätt kan Edström när det gäller olika motiv hänvisa till myten och sagan utan att konkretisera eller hänvisa till framställningar där saken utretts. Vi får helt enkelt tro henne på hennes ord. Likadant är det med bokens många psykologiska resonemang. Böckerna tolkas ofta (med rätta) som bearbetningar av barns psykologiska problem och det talas en hel del om »psykodramer», »rebirth» och »svart pedagogik». Men hänvisningar till facklitteraturen saknas för det mesta, något som tyvärr minskar bokens användbarhet för forskare.

Vivi Edströms läsning av böckerna är »sympatisk» – hon låter oftast författarens egna intentioner få sista ordet. Analyserna förankras gärna i Astrid Lindgrens egna uttalnden. Metoden är annars huvudsakligen tematisk, även om författaren också säger många intressanta saker om böckernas berättarteknik och stil – sedan länge Edströms specialområde. Uppmärksamt och lyhört lyfter hon fram återkommande teman, motiv och »urscener» i författarskapet. När tematiken i ett verk blottlagts går analysen för det mesta vidare i två riktningar: den blir dels intertextuell, dels psyologisk. I det första fallet betraktas texterna som ekorum: med stor skicklighet (och lärdom) visar Edström hur deras olika teman kan återföras inte bara på annan litteratur utan också på urgamla myter och sagor. Mycket fyndigt

belyser hon detta även med hjälp av sina illustrationer. Då och då kommer det en bild som visar att viktiga inslag i Astrid Lindgrens böcker har sina motsvarigheter i den litteratur hon själv läste som barn. Hänvisningarna går inte bara till olika verk i barnlitteraturen utan också till vuxenlitterära författare som Dante, Heidenstam och Södegran.

Men enskilda verk har trots allt en underordnad betydelse i Edströms intertextuella analyser. Heller söker hon sig till större enheter. Genreresonemang spelar sålunda en viktig roll. Med rätta betraktar Edström Astrid Lindgren som en stor genreförnyare. I hennes respektlösa förhållningssätt till de traditionella genrerna ligger mycket av hennes originlitet. Hon utgår ofta från en etblerad och välkänd genre som hon sedn omvandlar och vidareutvecklar till något alldeles nytt: flickboken i *Pippi Långstrump*, tjuvpojksboken och folklivsberättelsen i *Emil i Lönneberga*, sagan och den fantastiska berättelsen i *Mio, min Mio*, rövarromanen i *Ronja Rövardotter*.

Edström relaterar emellertid texterna till ännu vidare mönster än genrer. Astrid Lindgrens böcker förbinds gång på gång – särskilt i det centrala avsnittet »Verklighet och vision» – med myten och sagan, med det arketypiska och allmänmänskliga. Redan Emilböckerna förs tillbaka på den grekiska mytologin, *Mio, min Mio* betraktas som en variant av den uråldriga hjältesagan och *Bröderna Lejonhjärta* tolkas som en »'urtidsdröm' av mytisk kraft». Astrid Lindgren behandlar, menar Vivi Edström, tidslösa problem som angår oss alla, »frågan om ont och gott, om livet och döden, vilka krav världen ställer på oss och vilka vi ställer på världen». De citerade orden är hämtade ur analysen av *Bröderna Lejonhjärta* men kunde lika gärna ha gällt någon annan av Lindgrens böcker. Vivi Edström visar övertygande hur Astrid Lindgren gärna söker sig till elementära kontraster: motsättningen mellan ont och gott, mellan svart och vitt, mellan skräck och idyll, mellan gråt och skratt. Även om hon inte själv säger det är det kanske här som hemligheten med den internationella framgången till en stor del ligger: att det även i Astrid Lindgrens allra mest »svenska» böcker så ofta handlar om det allmänmänskliga, det som är lika för alla barn, oberoende av den kulturella tillhörigheten.

Därmed är vi inne på Edströms andra huvudlinje: den psykologiska. Varje läsare av Astrid Lindgrens böcker känner att denna författare hyser en ovanligt stark kärlek till barn och har en märklig inlvelseförmåga när det gäller barns känslor och sätt att reagera. Barn är för Astrid Lindgren fria, fantasifulla och skapande – men också utsatta, värnlösa, sorgsna. Det unika med Astrid Lindgren är, som Vivi Edström formulerar det, att hon »äger ett absolut gehör för barnets raktionssätt». Astrid Lindgren har själv sagt att hon tycker sig ha »en intuitiv känsla för vad barn känner och tänker». Säkert är det detta som både vuxna och barn upplever när de läser texterna – och som gör att båda kan uppskatta böckerna. De vuxna (och naturligtvis även barnen) tycker om och smittas av den implicite författarens kärleksfulla, inlevande och humoristiska attityd till barn, samtidigt som barnen dessutom känner sig förstådda, älskade – och sedda. För vuxna blir de många litterära allusionerna en extra krydda.

En psykologisk läsning av böckerna ligger alltså nära till hands. Med rätta betonar Edström att böckerna nästan alltid bearbetar för barn centrala psykologiska problem – alltifrån *Pippi Långstrump* till *Ronja Rövardotter*. Särskilt givande blir denna aspekt i avsnittet »Verklighet och vision». Här visar Edström mycket fint hur *Mio, min Mio* är berättelsen om en oälskad pojke som fantiserar ihop »en egen saga som värn mot sorgen». »Sagan hjälper barnet att leva, kompenserar för bristen, för förtvivlan över att inte vara sedd. Den räddar barnet från försteningens hot och växer ut till en allmängiltig myt.» På ett liknande sätt betraktas *Bröderna Lejonhjärta* som ett »psykodrama» och en »tröstebok». Den skildrar den döende Skorpans »utveckling och växt, hans inre arbete för att besegra sin vanmakt och rädsla». I *Ronja Rövardotter* slutligen står fadersrelationen, separationen och vuxenblivandet i centrum.

Till sist möts den psykologiska förklaringsmodellen och den intertextuella. De förbinds med varandra i de uråldriga myterna och sagorna – i det arketypiska, allmänmänskliga och antropologiska. Det är mycket elegant gjort. När man läst Edströms perspektivrika bok upplever man både en känsla av klarhet och en sorts samhörighet med andra Lindgren-läsare. Genom att lyfta fram det gemensamma och för alla lika får Vivi Edström oss att ana hemligheten bakom Astrid Lindgrens segertåg över världen.

Ulf Boëthius

Carina Lindström (red.): *Läsebok. En festskrift till Ulf Boëthius*. Svenska barnboksinstitutets skriftserie 48. Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1993.

Ulf Boëthius som nu har ägnats en festskrift är Nordens ende professor i barn- och ungdomslitteratur. Men den förste är han ju inte; han tog vid efter Vivi Edström. Den fråga som hon gett sig i kast med i sitt bidrag till hyllningskören är vad det brus av poesi, ofta i form av parodier och travestier, som utgår från Astrid Lindgrens texter, har för betydelse. På tal om Vi på Saltkråkan med dess spännvidd, så att säga, ända från Calle Schewen till Psaltaren, talar visserligen Vivi Edström om den något överlastade lyriska miljön. Beträffande Ronja Rövardotter åter förklarar hon att här finns väl inga citat, »men frågan är om inte denna bok är Astrid Lindgrens mest lyriska text, genomsyrad av poetiska rytmer och reminiscenser från poesin». Vivi Edström menar att alla dessa referenser till annan litteratur, alla dessa travestier vittnar om att Astrid Lindgren i sin lust för en naivistisk lek med språket låg på linje med Povel Ramel och andra som i början av 1940-talet börjar bolla och gyckla med traditioner.

En diskussion kring behovet av för barnlitteraturen särskilt anpassade analysmetoder fördes i Sverige på 1970-talet och manifesterades i den av Lena Fridell redigerade antologin Barnbok och barnboksforskning. »I en utvecklingsfas», förklarar nu Boel Westin i fest-